

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ “ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ”

ФАКУЛТЕТ ПО ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ

**КАТЕДРА “ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ И НАЦИОНАЛНА
СИГУРНОСТ”**

Владимир Бонов Славенски

**ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ КЪМ СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЯ, ДОГОВОРЪТ ОТ 1 АВГУСТ 2017 Г.**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“

Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.3 Политически науки

Докторска програма: „Политически науки“

Научен ръководител: **доц. д-р Даниела Пастармаджива**

Пловдив

2025

Дисертационният труд е обсъден на Катедрен съвет (КС) и е насочен за защита с решение на КС на катедра „Политически науки и национална сигурност“ при Факултета за икономически и социални науки на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ от 17.10.2025 г.

Настоящият дисертационният труд съдържа увод, три глави, заключение, библиография и две приложения. Състои се от общо 277 страници, в които са посочени 339 бележки под линия. Библиографията се състои от 291 източника, като от тях 155 на български език, 10 на македонска езикова норма и 126 на английски език.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 15.01.2026 г., от 11:00 ч. в стая 126, Ректорат на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Авторът е редовен докторант в катедра „Политически науки и национална сигурност“ на Факултета по икономически и социални науки при ПУ „Паисий Хилендарски“.

Материалите по защитата са на разположение на заинтересованите лица на Интернет страницата на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (<https://uni-plovdiv.bg>).

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.

1.1. Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд

Настоящото дисертационно изследване анализира Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония (понастоящем Република Северна Македония) от 1 август 2017 г., като проследява неговия преговорен процес, подписване и прилагане. Основната цел е да се установи влиянието на външнополитическите стратегии и дипломатическите подходи върху добросъседските отношения на Балканите. Значимостта на този труд е многопластова, обхващайки както актуални политически, така и фундаментални теоретико-методологически аспекти.

Темата на дисертацията е с изключителна актуалност и висок обществен залог. Договорът от 1 август 2017 г. продължава да поражда политики и ефекти до ден днешен, което го превръща в константа в българския политически процес. Казусът е важен, тъй като засяга дълбоки културни, исторически и политически фактори. Подписването на Договора бе адмирирано от партньорите на двете страни от ЕС и НАТО и бе окачествено като исторически пробив и стратегически успех за България. Въпреки това, неуспехът в прилагането му доведе до кризата с българското вето през 2020 г., което превърна двустранния спор в сериозен проблем на общоевропейско ниво, спъвайки политиката на разширяване на ЕС. Това доказва, че изследването разглежда един непрекъснат процес и един от най-сериозните външнополитически проблеми, които търсят своето разрешение.

Изследването запълва съществувваща научна празнина в българската политологична мисъл. Отношенията между двете страни в началото на XXI век са слабо научно изследвани от политологична гледна точка. Към началото на март 2025 г. в регистъра на НАЦИД присъстват едва седем дисертации в Професионално направление 3.3. Политически науки, свързани с Македония, и никоя от тях не е с фокус върху двустранните отношения между Република България и Република Северна Македония.

Тази неизследвана тема, актуална в политическия и академичния живот, дава големи възможности за работа с преки източници, документи и свидетелства от близкото минало. Близостта на изследвания период (2014-2017 г. и последващото прилагане) предоставя възможност за събиране на подробна и достоверна информация.

Дисертацията адресира липсата на систематична оценка на ефективността на договорите за добросъседство при разрешаване на идентичностни спорове. Това включва и необходимостта от анализ на ролята на Европейския съюз като медиатор. Нуждата от оценка произтича от факта, че Договорът, макар и подписан триумфално, се оказва неефективен в

частта прилагане. Централен елемент, който доказва празнината, е необходимостта от по-задълбочен ангажимент и намеса на европейските институции през 2022 г. (чрез "Френското предложение") – факт, който е доказателство за неефективността на преговорния процес и липсата на баланс в прилагането на Договора от 2017 г..

Дисертацията има теоретично-практическа стойност чрез разработване и прилагане на новаторска интегрирана методологическа рамка. Изследването комбинира качествени методи (анализ на дипломатически документи и полу-структурирани интервюта с експерти) с елементи на теорията на игрите. Използването на Теорията на игрите (по метода на Джон Наш) за оценка на алтернативите, разходите и ползите на двете страни. Това позволява да се квантифицира изследваният обект. Чрез този метод е установено, че България избира бързо подписване (Алтернатива В), докато Македония избира Алтернатива А (бърза интеграция, отлагане на дълбочинните спорове). Анализът диагностицира, че този избор на алтернативи е основната причина за неефективното изпълнение на договора и за формирането на небалансирани отношения.

Изследването свързва макротеоории на МО (Реализъм, Либерализъм, Конструктивизъм) с микротеоории на преговорите (Теория на игрите, Принципно договаряне - HNP), за да диагностицира причините за конкретни политически резултати. Например, експертните оценки показват, че преговорите преминават от кооперативен към конкурентен модел (от интегративен към дистрибутивен) след 2018 г., което обяснява провала в прилагането. Този подход позволява да се даде отговор на въпроса „защо“ се реализират определени събития и каква е тяхната вътрешна логика.

Текстът има силен политически контекст и регионална релевантност. Изследването установява, че слабостите в българската външна политика и дипломация се дължат на незрялостта на българската политика като цяло, характерна за периода на демократичен преход, и непоследователността в политиката спрямо РСМ. Външните фактори, като ЕС и САЩ, оказват сериозен политически и дипломатически натиск, който създава специфичната конюнктура на момента през 2016–2017 г.. Подписването на Договора е стратегическа стъпка, без която няма как да се премине към следващите етапи на политиката за разширяване на ЕС. Впоследствие, нуждата от намеса на ЕС (чрез “Френското предложение”) се превръща в критична оценка за слабото прилагане на Договора.

Казусът има регионална релевантност и се вписва в по-широките балкански процеси. Той е сравним с Преспанското споразумение (2018 г.) между Гърция и Македония. Сравнителният анализ (който е и допълнителен принос) показва, че докато Преспанското споразумение води до явна промяна (смяна на името, членство в НАТО и отказ от

антиквизация), Договорът с България остава само с дефиницията за обща история и без други съществени промени, изпълнявайки се много частично. Изследването подчертава, че споровете с Гърция са били остри, но относително плитки за решаване, докато споровете с България са много по-дълбоки (идентичностни, исторически) и изискват по-големи дипломатически усилия.

1.2. Обект и предмет на изследването.

Обект на изследване е преговорният процес за сключването на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония от 1 август 2017 г. **Предмет** на изследване са подходите, процедурите и дипломатическите стъпки, осъществени от българска страна и поведението на България в цялостния процес по подписване на договора между България и Македония.

1.3. Изследователска хипотеза

Основната хипотеза на дисертационното изследване е, че подготовката и сключването на Договора за добросъседство между България и Северна Македония съдържат структурни и процесуални слабости, които ограничават пълната му ефективност и предопределят трудностите при последващото му прилагане..

Основната теза следва да бъде прецизирана със следните подтези:

- 1) Слабостите в българската външна политика и дипломация се дължат на незрялостта на българската политика като цяло с оглед на периода на демократичен преход и непоследователността в политиката спрямо Република Северна Македония;
- 2) Самата подготовка за Договора от българска страна е осъществена съобразно международно утвърдени дипломатически практики и не съдържа концептуални грешки.
- 3) Договорът не произвежда очакваните резултати по редица причини, извън самия договор, включващи промяна на властта в двете държави, промяна в Европейската и международна обстановка в периода след 2017 г. и други.

1.4 Цели и задачи на изследването

Основна цел на дисертационното изследване е да се установи влиянието на външнополитическите стратегии и дипломатическите подходи, които допринасят за добросъседски отношения на Балканите, обективирани в международни договори.

Основните задачи, свързани с целта, обекта и предмета на изследване са:

1) Да се конструира концептуалната рамка на външната политика и международните отношения;

2) Да се изведе и обобщи историческата динамика на дипломатическите отношения между двете държави;

3) Да се разкрият и конструират в детайли дипломатическите подходи на българското правителство в периода на преговори, подписване и прилагане на Договора за добросъседство спрямо Македония и да се изведат конкретните дипломатически ходове, решения и документи;

4) Да се систематизира конкретно свършената дипломатическа работа от българска страна преди подписване на Договора и да се установи степента на съответствие с признати международни стандарти и практики;

5) Разработване на въпросник за провеждане на полу-структурирани интервюта с експерти (експертни оценки);

6) Провеждане на интервютата, обработка, анализ и систематизация на получените от експертите оценки;

7) Формулиране на изводи за външната политика и дипломатията на България в контекста на преговорите и сключването на договора за добросъседство.

За разрешаване на тези задачи и в помощ на изследването следва да приведем отговорите на някои **изследователски въпроси** като:

1) Какви са възприетите и утвърдени международни принципи при водене на преговори за сключване на подобни договори?

2) Какво е поведение на българската дипломация процеса на водене на преговори и сключването на договора и съответства ли на установените международни принципи и стандарти?

3) Има ли слабости в поведението на българската дипломация и ако да те ситуационни ли са или са израз на същностни предизвикателства на българската външна политика?

1.5 Методология и ограничения в обхвата на изследването.

От методологическа гледна точка като най-относими към поставената цел и задачи е избрана методологическата рамка на дедуктивния подход. Теорията на международните отношения и науката за конфликти (Конфликтология) предлагат теоретичните начала, които неизменно трябва да бъдат използвани за изследване на отношенията между България и Македония.

В изследването са използвани емпирични и теоретични методи за изследване на зададения обект. Използваните методи са изцяло качествени, сред които полу-структурираното

интервю с участници в процеса на подготовка на Договора за добросъседство с Македония (дипломати, служители на МВнР, политически съветници, политици); анализа на съдържанието на документите от периода на изследването, свързани с подготовката на Договора; Анализ на досегашните теоретични изследвания по темата; Изследване политическото поведение на водещите политически лидери от двете страни като важен фактор за реализирането на Договора.

Методика на изследването. Използвани се няколко научни метода с цел извличане на качествени отговори на поставените изследователски въпроси и задачи. Направено е **литературно обобщение** относно конструирането на концептуалната рамка на външната политика и международните отношения и също така да се проследи динамиката на отношенията между страните в историческа перспектива, включително и чрез използването на исторически източници за детайлизиране на “Македонския въпрос” в българската политика. Метода е използван за задачи 1) и 2). Метода **анализ и сравняване на документи** е използван за да се проследи динамиката на отношенията, измерена през броя, качеството и политическата тежест на сключените двустранни споразумения. Анализа и сравняването на документи служи основно в задачи 2) и 3). Относно метода на **експертните оценки** от привлечените специалисти се фокусира върху прякото действие и взаимодействие на страните и съответните дипломатически звена и представители, за да се оцени подготовката, качеството, политическия контекст и стратегиите на двете договарящи се страни. Оценките произлезли от информацията и фактите предоставени от експертите ни дава възможност да оценим отделните елементи на преговорния процес в неговата цялост - подготовката, подписването и прилагането на Договора от 1 август 2017 година. Експертните оценки са важни относно реализацията на заложените задачи с номера 3), 4), 5) и 6). Използвана е и **теорията на игрите**, като специфична научна дисциплина, подходяща за оценка на двустранните връзки, като чрез изчисляването на равновесието по метода на Джон Наш, ние търсим количествен, квантифициран израз на изследвания обект. Теорията на игрите помага за отговор на основните предизвикателства в задачи 6) и 7) В методологията и методиката се използват основно качествени методи, които да ни дадат отговор “защо” се реализират определени събития, каква е тяхната вътрешна логика и последователност.

Комбинацията на четирите метода дава възможност на изследвателя от няколко страни да оцени, съпостави и представи максимално достоверно отговорите на поставените изследователски въпроси.

Тъй като външната политика и дипломатическите отношения са твърде широка територия за изследване, макар и между две държави, са въведени **ограничения** на изследването с цел неговата точност, фокусираност и достоверност.

Първото. Изследва се периодът на подготовка на договора през 2014-2016 година, неговото подписване и последващото прилагане, като целият период е разгледан като един нескончаем преговорен процес със своите върхове и спадове. Времето ограничение приключва с 2022 година и провеждането на втората среща на Съвместната междуправителствена комисия, учредена по чл. 12 от Договора.

Второто ограничение, което се налага да бъде направено е концептуално и е пряко свързано с предмета на изследване. Фокусирайки вниманието си върху отношенията между двете страни в посочения период трябва да бъде обърнато внимание на международни въпроси, възникнали между България и Македония. Важни са конфликтните точки в исторически и културен ракурс, които до 2014 г. възпрепятстват добрите отношения между двете страни. В изследването няма да се търси отговор и развитие на икономически, инфраструктурни или отбранителни въпроси, а ще бъдат изследвани конкретни подходи, методи и стратегически решения на дипломатите, подготвили договора за добросъседство и дали има възможност да се решат историческите, езиковите и културните проблеми между двете страни. Отношенията с други държави не са предмет на изследването.

Трето, теоретичните ограничения са свързани с неразработеността на темата, което означава, че са налице малко научни трудове за сравнение и допълване, но и съдържа потенциал за първоначално разработване на темата чрез използване на редица документи и свидетели на изследвания конкретен набор от дипломатически действия. Историческата близост с изследвания период дава възможност за подробна и достоверна информация за проблема от хората, свързани с него.

Четвърто ограничение е, че политическата обстановка в двете страни в посочения период също няма да бъде обект на детайлно изследването. Основният фокус е далеч от вътрешната политика, като единствените въпроси, отнасящи се до нея са свързани с ясно изразени от една или друга страна становища по междудържавните проблеми, касаещи подготовката на договора за добросъседство, неговото подписване и прилагане.

Петото ограничение е свързано с информацията за обекта на изследване и хората, от които тя можеше да бъде получена. За съжаление в работата с дипломатическа информация и с такава за извършени двустранни контакти се спазват протоколи, които не позволяват разсекретяването на информация дори и устно. Поради тази причина множество дипломати и експерти работили по казуса в Министерство на външните работи отказаха да се включат.

Частично такова ограничение имаха и някои независими експерти и действащи политици, които отказаха да участват в експертната оценка, като част от изследването.

2. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

В **структурно отношение** докторската дисертация е изградена от увод, три глави, заключение с изводи и препоръки, съответните приложения, даващи достоверност на изследването и библиография.

В *първа глава* е представена теоретичната постановка на проблема като са използвани класическите научни определения, свързани с външната политика, дипломатическата работа и конфликтите от международно ниво. Конфликтните въпроси между България и Македония са представени през тази призма на теорията и историята на международните отношения.

Втора глава представя динамиката на отношенията между Република България и Република Северна Македония, като цели да бъде систематизация на предисторията на сключване на договора.

Трета глава на изследването представя методологията на емпиричното изследване, включва резултатите и анализ на тях.

В *заключителната част* са синтезирани основните изводи, които могат да се направят в резултат на изследването, посочени са отговорите на изследователските въпроси и степента на доказаност на хипотезата и подтезите.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	2
ГЛАВА ПЪРВА. Преговорите като част от теорията на международните отношения	15
1.1. Концептуална рамка на международните отношения	15
1.2. Място и роля на дипломатията в международните отношения	31
1.3. Международни преговори и междудържавни споразумения	47
ГЛАВА ВТОРА България, Балканите и Македония в началото на ХХІ век.	72
2.1. Балканите след студената война и последиците за отношенията между балканските народи.	72
2.2. Македонският въпрос и неговото място в българо-македонските отношения.	91
2.2.1 Македонският въпрос в българският политически живот до 1989 година.	91

2.2.2. Македонският въпрос в българският политически живот след 1990 година до 2014 година.	105
2.3 Политическа динамика и външна политика на РСМ. Договорът с България и Преспанското споразумение с Гърция	114
ГЛАВА ТРЕТА. Договорът от 1 август 2017 година.	133
3.1. Обща идея на договора - юридическа обосновка	130
3.2. Реализация и слабости на договора	168
3.2.1 Методи и реализация на изследването	172
3.3. Последици за България и ЕС	201
3.4 Обобщения и извод	233
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	240
Литература	248
Приложения	272

3. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

3.1. ГЛАВА ПЪРВА. ПРЕГОВОРИТЕ КАТО ЧАСТ ОТ ТЕОРИЯТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

3.1.1 Концептуална рамка на международните отношения

Първата част на първа глава представя теоретичната основа на дисертацията, очертавайки ключовите понятия и теоретични школи в международните отношения (МО) и дипломатията. МО се разглеждат като сложна система от взаимодействия между държави, международни организации и недържавни актьори, оформящи политическите и икономическите процеси в глобален мащаб. Като научна дисциплина МО изследва конфликти, сътрудничество и управление в анархична международна среда чрез теоретични и емпирични методи.

Външната политика (ВП) е политическа дейност, насочена към защита на международните интереси на държавата. Тя носи национални особености и е резултат от вътрешни фактори. ВП се реализира чрез институционален механизъм от органи, които координират международните отношения. Външнополитическата стратегия определя дългосрочните цели, а дипломатията е основен инструмент за тяхното постигане чрез преговори, споразумения и мирни средства.

Международните договори са правни инструменти, възникващи след процес на преговори, подписване и ратификация. Двустранните отношения са критични за изграждането на сътрудничество или, обратно, за ескалиране на напрежение. Международните конфликти възникват при сблъсък на интереси, а международните кризи представляват междинна фаза на остро напрежение, без непременно да прерастват във военен конфликт.

МО е третият основен дял на политическата наука, развил се след Първата световна война. Тя е интердисциплинарна, черпейки от международното право, историята (особено важна за държави с натрупана историческа проблематика, каквито са България и Северна Македония), икономиката, социологията, антропологията и политическата география.

Теориите в МО предоставят рамка за обяснение на поведението на международните актьори. Парадигмите служат като общоприети аналитични модели за разбиране на международната система.

Теорията на рационалния избор приема, че актьорите действат стратегически, с цел максимизиране на ползите. Тя е свързана с **Теорията на игрите**, която анализира решенията при взаимозависимост и несигурност. **Бихейвиоризмът** използва количествени методи и емпирични наблюдения за идентифициране на модели на поведение. **Новият институционализъм** подчертава влиянието на институциите, които ограничават или разширяват възможностите за действие, като налагат правила и норми.

Основните теоретични школи очертават различни обяснителни подходи:

Реализъм и неореализъм: изхождат от предпоставката за анархична международна среда, в която държавите се стремят към сигурност и власт. Реализмът акцентира върху националния интерес, а неореализмът (Кенет Уолц) пренася фокуса върху структурата на международната система. Разграничават се дефанзивен и офанзивен реализъм.

Либерализмът подчертава ролята на институции, демокрация и икономическа взаимозависимост. Теорията на демократичния мир твърди, че демокрациите по-трудно влизат във война помежду си.

Конструктивизмът акцентира върху социално конструираните идентичности и идеи. Според Александър Уендт „анархията е това, което държавите направят от нея“, а международната политика се оформя от норми, ценности и колективни разбирания.

Въпреки различията, тези теоретични направления предоставят аналитични инструменти, чрез които могат да бъдат интерпретирани динамиката, поведението и конфликтите в международната система – основа, която дисертацията използва при анализа на българо-македонските отношения.

3.1.2 Място и роля на дипломацията в международните отношения

Дипломацията е основният инструмент на международните отношения (МО), чрез който държавите общуват, координират интереси, управляват конфликти и изграждат съюзи. Тя предоставя правна и институционална рамка за поддържане на международния ред и мирното взаимодействие между суверенните актьори.

Съвременната дипломатическа система се формира след Вестфалските договори (1648 г.), които утвърждават принципите на суверенитет, равнопоставеност и ненамеса. През XVII–XIX век дипломатическата практика се институционализира чрез създаването на постоянни посолства, професионални дипломатически корпуси и общи правила, кодифицирани окончателно с Виенския конгрес (1814–1815) и последвалите „Виенски протоколи“. Хагските конвенции (1899, 1907) добавят правни механизми за арбитраж, а след Първата световна война Обществото на народите поставя основите на многостранната дипломация. След 1945 г. ООН допълнително институционализира дипломатическите практики, а Виенската конвенция за дипломатическите отношения (1961 г.) предоставя най-важната правна рамка, регламентираща имунитетите и статута на дипломатическите мисии.

Теоретичните интерпретации на дипломацията отразяват основните парадигми в МО. Реализмът я разглежда като инструмент за защита на националната сигурност и баланса на силите; дипломацията служи за максимизиране на стратегически предимства, а международното право остава подчинено на интересите на държавите (Миършаймър). Неолибералният институционализъм подчертава ролята на международните организации в насърчаване на сътрудничеството чрез прозрачност и регулации. Конструктивизмът разглежда дипломацията като продукт на споделени норми и идентичности, а не само на материални интереси.

В условията на глобализация и нови рискове (тероризъм, миграция, транснационални кризи) дипломатическите подходи се адаптират. Концепциите на Джоузеф Най за мека сила и интелигентна сила разширяват инструментариума на външната политика чрез комбиниране на привлекателност, ценности и традиционни механизми на влияние.

Многостранната дипломация придобива ключова роля в справянето с глобални предизвикателства; ЕС е най-успешният пример за институционализирано многостранно сътрудничество. Двустранната дипломация остава основна форма на взаимодействие, особено при държави с исторически спорове и натрупани чувствителности — както в случая България–РСМ.

Дипломатическият корпус функционира като оперативната инфраструктура на външната политика: дипломатите събират информация, посредничат в преговори, изготвят споразумения и гарантират изпълнението им.

Дипломатията продължава да бъде ключов инструмент за управление на международните конфликти и за адаптация към многополюсната и взаимозависима среда на XXI век.

3.1.3 Международни преговори и междудържавни споразумения

Тази подточка разглежда международните преговори и двустранните договори като централни инструменти на външната политика, определящи структурата и динамиката на междудържавните отношения след края на Студената война. Новата многополюсна среда изисква адаптирани стратегии, които комбинират право, дипломатия и управление на конфликти.

Двустранните споразумения са фундаментален механизъм за регулиране на политическо, икономическо и културно сътрудничество. Те позволяват решаване на конкретни исторически спорове и нормализация на отношенията. Правната им основа е във Виенската конвенция за правото на договорите (1969) и Устава на ООН, които регулират сключването, действителността, денонсирането и изпълнението на договорите. Конвенцията предоставя защиты за по-слабите държави срещу принуда, а Чл. 33 от Устава насърчава разрешаването на спорове чрез преговори и посредничество.

Прилагането на двустранните договори често се оказва проблематично – то зависи от вътрешнополитическата среда, геополитическите интереси и лидерските стратегии. Пример е Договорът за добросъседство между България и Северна Македония (2017), чиято имплементация се сблъсква с различни политически тълкувания.

В теорията и практиката се разграничават няколко подхода за управление на международни конфликти:

1. Дипломатически преговори – основен инструмент, съчетаващ реалистичен акцент върху интересите и либерално улеснение чрез институции.

– *Посредничеството* включва трета страна, която улеснява или насочва диалога.

– *Теорията на зрелостта* (Зартман) подчертава, че успешните преговори са възможни при „взаимно болезнена безизходица“.

2. Арбитраж и международноправни механизми – ефективни при териториални и търговски спорове, но ограничени спрямо велики сили.

3. Многостранни механизми – действия чрез ООН, ЕС и др., както в Дейтънското споразумение (1995), но често затруднени от бюрокрация и вето.

4. Трансформиращо изграждане на мира – насочено към дългосрочна социална промяна и ангажиране на гражданското общество.

Българо-македонският казус попада основно в полето на дипломатическите преговори, тъй като спорът не е въоръжен и включва теми извън международното право (напр. език).

Преговорите представляват рационален, структуриран процес, включващ подготовка, определяне на дневен ред, изработване на предложения, компромис и изпълнение. В теорията се разграничават:

- **Дистрибутивни преговори (Модел Т)** – логика на нулевата сума, твърди мандати, ограничена гъвкавост.
- **Интегративни преговори (Модел А)** – решения с взаимна полза, гъвкавост и фокус върху интереси, не позиции.

Изследването прилага модела на Роджър Фишер и Harvard Negotiation Project за оценка на подготовката и ефективността на преговорите между София и Скопие. Централна е концепцията **BATNA** (Best Alternative to a Negotiated Agreement – най-добрата алтернатива за договорно споразумение), която определя силата на преговарящия и неговата точка на оттегляне; липсата ѝ показва структурна слабост.

Стратегиите на страните варират от конкурентни („аз печеля – ти губиш“) до кооперативни („две страни печелят“), а стиловете – от аналитично-агресивни до конструктивни. Теорията на игрите допълва анализа, позволявайки моделиране на рационалното поведение при взаимна зависимост.

Накрая, дипломатическият импулс е ключов за устойчивостта на всяко споразумение. Подписването на Договора за добросъседство (2017) представлява дипломатически пробив, но поставя въпроса дали импулсът е бил поддържан и трансформиран в трайна политика.

3.2. ГЛАВА ВТОРА. България, Балканите и Македония в началото на 21 век.

3.2.1 Балканите след студената война и последиците за отношенията между балканските народи.

След 1989–1990 г. Балканите преживяват дълбоки трансформации. Крахът на комунистическите режими в България и Румъния отваря път към демокрация, ЕС и НАТО, а геополитическото напрежение в региона спада, създавайки условия за ново дипломатическо взаимодействие. За разлика от тези процеси, в Сърбия националистическият курс на Слободан Милошевич води до разпадане на югославската партия, референдуми за независимост и

войните в Словения, Хърватия и Босна. В Босна конфликтът придобива етнорелигиозен характер, пораждайки нови държавни образувания (Република Сръбска, Херцег-Босна). Югославските войни вземат над 250 000 жертви и 2 милиона бежанци, утвърждавайки образа на Балканите като конфликтен регион. Ескалацията в Косово през 1999 г. предизвиква намесата на НАТО, целяща предотвратяване на етническо прочистване.

Македония започва еманципация от Белград без кървави конфликти, но със засилена антибългарска пропаганда. Референдумът от септември 1991 г. е формулиран неясно, а македонският парламент едновременно се отказва от териториални претенции и заявява намерение да защитава „македонци“ извън границите – противоречиво послание, показващо дипломатическа незрялост. На 15 януари 1992 г. България първа признава независима Македония – акт, който укрепва регионалната стабилност, опровергава антибългарските клишета и възвръща активна роля на София на международната сцена.

Въпреки това още през 90-те се формират трайни проблемни линии: разломът между македонци и албанци, довел до конфликта от 2001 г. и Охридския договор; крехката македонска идентичност, основана на югославския антибългарски национализъм; структурната слабост на държавата, белязана от корупция и институционална нестабилност.

След 2000 г. европейската перспектива става водещ фактор в региона. Условността на ЕС трансформира вътрешните политики и насочва държавите към сътрудничество вместо конфронтация. Европейската интеграция осигурява механизъм за решаване на двустранни спорове, но същинските въпроси остават в компетенцията на самите държави – именно в този контекст възниква Договорът за добросъседство между България и Северна Македония от 2017 г.

3.2.2 Македонският въпрос и неговото място в българо-македонските отношения.

Разбирането на съвременните българо-македонски отношения изисква проследяване на историческите процеси, определили параметрите на „македонския въпрос“. Той представлява стремеж за национално, политическо и културно обединение на населението в географска Македония с българската държава и от 1878 до 1989 г. е ключов елемент във външната политика на България.

Историческите връзки между българи и населението в днешна Северна Македония се коренят в средновековието: при хан Пресиян и цар Симеон тези земи са интегрирани в България, Охрид става духовен център, а Самуил установява там столицата си. Битолският надпис и включването в „Тема България“ свидетелстват за трайно българско присъствие. През Възраждането личности като братя Миладинови ясно заявяват българска идентичност. След

Берлинския конгрес (1878) и разпокъсването на българските земи идеята за национално обединение се превръща във външнополитически приоритет.

ВМОРО, създадена през 1893 г., формулира борба за автономия на Македония и Одринско с перспектива за присъединяване към България. Илинденско-Преображенското въстание (1903) е връх на организираната борба. България подкрепя ВМОРО и ВМОК до 1934 г. Балканските войни и Първата световна война са обусловени от стремежа към национално обединение, а Ньойският договор (1919) поражда трайно чувство за незавършеност. През 20-те и 30-те години ВМРО функционира като парадържавен фактор с влияние върху политическия живот.

След 1944 г. комунистическата власт възприема линията на Коминтерна и Тито, признавайки отделна македонска нация и език. Бледският договор (1947) дори предвижда предаване на Пиринска Македония на Югославия – най-сериозното отклонение от традиционната българска позиция. В Югославия се осъществява политика на македонизация, придружена от репресии и подмяна на историческата памет. Едва през 1963 г. Тодор Живков отхвърля федералистката линия, макар промяната да остава формална.

След 1989 г. въпросът се завръща с пълна сила. На 15 януари 1992 г. България първа признава независима Македония – ход със стабилизиращ ефект, демонстриращ зрялост и миролюбива политика. Въпреки това Скопие следва непоследователна линия: новата идентичност се изгражда чрез отрицание на българската връзка, а антибългарската реторика остава инструмент за вътрешнополитическа легитимация. Основният спор става езиковият въпрос, който блокира опит за двустранен договор през 1994 г.

Съвместната декларация от 22 февруари 1999 г. е връх в отношенията за 90-те години. Тя въвежда дипломатическа формула за езика и задължава Македония да предотвратява антибългарска пропаганда. България оказва значителна политическа и военна подкрепа, включително по време на албанския конфликт от 2001 г. Въпреки това, обществените нагласи в Македония не се променят устойчиво.

Периодът 2002–2014 г. е белязан от нов спад. Управлението на Никола Груевски и трансформацията на ВМРО-ДПМНЕ засилват национализма. „Антиквизацията“ и проектът „Скопие 2014“ използват исторически фигури, свързани с българската история, като инструмент за идентичностно дистанциране. България преминава от безусловна подкрепа към политика на условност, а през 2012 г. заедно с Гърция блокира началото на преговорите на Македония с ЕС поради липса на добросъседство.

Македонският въпрос остава постоянен фактор в българската политика и лакмус за националната чувствителност, като пропуснатите възможности за сближаване през 2002–2014 г. продължават да тежат върху двустранните отношения.

3.2.3 Политическа динамика и външна политика на РСМ. Договорът с България и Преспанското споразумение с Гърция

Тази подточка анализира политическата динамика в Република Северна Македония между 2015–2018 г., довела до промяната във външнополитическия курс на страната и подписването на два ключови договора: Договора за добросъседство с България (2017) и Преспанското споразумение с Гърция (2018). Акцентът е върху управлението на Зоран Заев, сравнението между двата документа и тяхното влияние върху евроатлантическата интеграция.

Управлението на Никола Груевски (ВМРО-ДПМНЕ) формира авторитарен модел чрез контрол върху институции, медии и съдебна система, водещ до изолация от европейските процеси и конфронтация със съседите. През 2015 г. разкритията за масово подслушване („бомбите“ на Заев) поражда дълбока политическа криза и масови протести, ескалирали след амнистията, дадена от президента Иванов през 2016 г. Кризата достига връх на 27 април 2017 г., когато националистически протестиращи нахлуват в Парламента. След провален опит за коалиция на ВМРО-ДПМНЕ, президентът връчва мандат на СДСМ и на 1 юни 2017 г. Заев оглавява правителството, обещавайки борба с корупцията, нормализиране на отношенията със съседите и ускорена евроатлантическа интеграция – курс, носещ значителен вътрешнополитически риск заради дълбоко вкоренения национализъм.

Въпреки че СДСМ традиционно се възприема като дистанцирана от България, Заев декларира скъсване с агресивните практики на предходното управление. Българският премиер Бойко Борисов приветства промяната, а още през юни 2017 г. Заев посещава София и се постига съгласие за включване на „обща история“ в договора. Той е подписан тържествено на 1 август 2017 г. Договорът не решава историческите или идентичностните спорове, но поставя рамка за уважение, диалог и ограничаване на националистическата реторика.

Паралелно тече процесът за решаване на спора с Гърция – най-сериозното препятствие пред международното признание и членството на страната в НАТО и ЕС. Гърция блокира евроатлантическата интеграция от 90-те години насетне, настоявайки, че името „Македония“ съдържа иредентистки претенции. Под натиск от ЕС и САЩ, както и след работата на специалния пратеник Матю Нимиц, двете страни достигат до „болезнена безизходица“ (Зартман), която прави компромиса неизбежен. Преспанското споразумение (2018) предвижда промяна на името на „Република Северна Македония“ (*erga omnes*), гръцко признаване на

националност и език, премахване на символи като „Слънцето от Вергина“ и създаване на комисия за преглед на учебниците.

Двата договора имат обща стратегическа цел – евроатлантическа интеграция – но се различават по логика и механизми.

Договорът с България (2017) се основава на идеята за общо минало и съдържа признание на „обща история“, но не разрешава идентичностните спорове. Историческата комисия (чл. 8) е натоварена с прекомерна политическа роля, а напредъкът остава ограничен, което води до блокиране на преговорния процес с ЕС през 2020 г.

Преспанското споразумение (2018) представлява по-структурирано и юридически конкретно решение, задължаващо конституционни промени. То реализира значим компромис и от двете страни – име срещу език/националност – и бързо води до членство на Северна Македония в НАТО (2020). От гледна точка на теориите на преговорите (Фишер, Райфа, Зартман), Преспанското споразумение е по-успешно, тъй като разрешава основния спор и стъпва върху силен международен натиск („принуден мултилатерализъм“). За разлика от него, Договорът с България не води до устойчива обществена трансформация и оставя ключовите идентичностни въпроси нерешени.

3.3. ТРЕТА ГЛАВА. Договорът от 1 август 2017 година.

3.3.1. Обща идея на договора - юридическа обосновка

Първата част на Трета глава обосновава теоретично и юридически Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество от 1 август 2017 г. като трансформиращ дипломатически акт. Анализът използва моделите на Икле, Зартман, Harvard Negotiation Project и Теорията на игрите, за да оцени стратегическите избори на България и РСМ.

Двустранните преговори, когато засягат идентичност и историческа памет, изискват не просто споразумение, а реформиране на отношенията. Чарлз Икле подчертава, че договорите изпълняват две функции – уреждане на конфликт и създаване на нова рамка на взаимодействие. В този смисъл Договорът от 2017 г. е споразумение „втори порядък“, целящо промяна в модела на добросъседство. Икле предупреждава, че договор без осигурена последваща имплементация може да бъде по-вреден от липсата на споразумение – наблюдение, изключително релевантно към прилагането на Договора.

Зартман приема, че успешни преговори са възможни при „взаимно болезнена безизходица“. Периодът след 2015 г. може да бъде определен като момент на „узряване“ – нито конфронтацията, нито застоят носят полза, а външният натиск на ЕС изисква демонстрация на добросъседство. От гледна точка на HNP, Договорът представлява опит за „разделяне на

хората от проблема“ чрез приемане на легитимността на интересите на двете страни и търсене на решение, базирано на обективни стандарти. Историческата комисия (чл. 8) е инструмент именно на този подход – експертно управление на чувствителните теми, за да се намали политическата ескалация.

В европейски контекст Договорът демонстрира способност на Западните Балкани да решават регионални проблеми чрез собствена инициатива. Той укрепва разширителната политика на ЕС и позиционира България като ключов фактор през 2018 г. Споразумението действа и като геополитически буфер, ограничавайки възможностите за намеса на външни сили, включително Русия.

Вътрешнополитическата логика обуславя различния подход на страните. Заев, управляващ в условия на криза след скандалите с подслушванията и насилието в парламента през 2017 г., използва договора като инструмент за евроатлантическа интеграция. Но македонизмът остава доминиращ идентичностен наратив, което поражда силни националистически реакции. България, след дългия период на конфронтация при Груевски, вижда възможност за рестарт на отношенията и носи значително по-малък вътрешнополитически товар по темата.

Анализът въвежда три възможни алтернативи за всяка от страните, за да се оценят стратегическите им решения преди подписването на Договора:

Алтернативи за България	Алтернативи за РСМ
Алтернатива А: Отказ от преговори, твърда позиция.	Алтернатива А: Нагнетяване на македонизма и конфронтация.
Алтернатива Б: Подход „стъпка по стъпка“ – изискване на реални промени и след това подписване на договор.	Алтернатива Б: Преговори, поемане на компромиси (с македонизма) в полза на евроинтеграцията, но частична защита на македонските интереси.
Алтернатива В: Максимално бързо преговаряне и обвързване на Македония с документ за бъдещи промени.	Алтернатива В: Максимално бърза интеграция с големи компромиси, изцяло в ущърб на македонизма (максимален риск).

Изборът на страните:

- България избира Алтернатива В – бърз договор, показване на кооперативност и приятелско отношение, като разрешаването на спорните моменти се залага изрично след подписването на договора.

- РСМ избира Алтернатива Б – компромиси с македонизма, за сметка на евроинтеграцията, с цел минимизация на разходите (компромисите с македонизма) и максимизация на ползите (членство в НАТО/ЕС).

Равновесие на Неш и Коефициент на Стратегическо Равновесие (КСР): Анализът използва Теорията на игрите, за да оцени ефективността на този избор. Най-балансираното равновесие (класическо равновесие на Неш) е при избор България: Б, Македония: Б, с еднакви ползи (2, 2). Въз основа на избраните алтернативи на България (В) и Македония (Б), реалният резултат от Договора е:

	Македония: А (конфронтация)	Македония: Б (компромис)	Македония: В (дълбоки отстъпки)
България: А - (твърда позиция)	(0, 0)	(1, -1)	(2, -2)
България: Б (стъпка по стъпка)	(-1, 1)	(2, 2)	(3, 1)
България: В (бърз договор)	(-2, 2)	(1, 3)	(2, 4)

Реализиран резултат (България В, Македония Б) = (1, 3). Изчисление на Коефициента на Стратегическо Равновесие (КСР): $КСР = P_Б + P_М / P_Б \max + P_М \max$. Максималната възможна полза за България е 3, а за Македония е 4. $КСР = 1 + 3 / 3 + 4 = 4 / 7 \approx 0.571$.

Резултатът от 0.571 показва, че двете страни реализират едва около 57% от общия потенциал – умерено ефективно, но нестабилно стратегическо равновесие. България печели ограничено международно предимство, но стеснява възможностите си за решаване на дълбоките спорове, докато Македония запазва значително по-широк маневрен капацитет.

Договорът от 2017 г. показва 82% текстово и смислово сходство със Съвместната декларация от 1999 г., след изваждане на протоколните членове. Преамбюлът и текстовете от чл. 1–7 и 9–11 практически повтарят Декларацията, което означава липса на адаптация към новите проблеми, натрупани за 18 години. България предпочита готова рамка, улесняваща бързото парафиране.

Съществените нови елементи са в чл. 8 и чл. 12. Чл. 8 създава Историческата комисия – инструмент, замислен като научна рамка за обективен прочит на споделената история и общи чествания. Макар възприет като дипломатическо постижение, този член бързо се превръща в източник на блокаж, тъй като историческите въпроси са по своята същност политически. Чл. 12 въвежда единствените реални задължителни механизми – ежегодни междуправителствени срещи. Неспазването им намалява дипломатическия импулс и улеснява тактиката на отлагане от страна на РСМ.

Договорът е критикуван за липсата на пред-преговорна фаза, включително на безпристрастни критерии за решаване на споровете. Чл. 8 и 12 не съдържат механизъм за управление на риска – няма протокол за действие при провал на комисията или при едностранно неизпълнение. Това структурно предимство благоприятства македонската стратегия за удължаване на процеса.

Първите признаци на влошаване се появяват още през 2018 г., когато Заев определя Илинденското въстание като „само македонско“, в разрез с дефиницията за „обща история“. След това македонската дипломация се ориентира към вътрешнополитическия натиск и националистическия наратив, преминавайки към позиционно договаряне.

България не използва наличните инструменти за външнополитически натиск и не изгражда предварително механизми и гаранции за изпълнение, което я поставя в относително по-слаба позиция. Така Договорът, замислен като трансформиращ акт, се реализира като нестабилно равновесие ($KSP = 0.571$), което оставя поле за продължаване на македонската политика на отлагане и запазване на македонизма.

3.3.2. Реализация и слабости на договора

Разбирането на динамиката в отношенията между Република Северна Македония (РСМ) и България след подписването на Договора за добросъседство през 2017 г. изисква детайлен преглед на функционирането на предвидените механизми и оценката на дипломатическия процес чрез експертни оценки и количествени данни.

Централен инструмент за развитие на двустранните отношения е Съвместната междуправителствена комисия по член 12 от Договора, която следва да заседава ежегодно. Реално обаче тя функционира само два пъти в периода 2017–2022 г. – през 2019 г. и 2022 г., което показва разминаване между предвидената и реалната активност. Първият протокол покрива периода до средата на 2019 г., през който са реализирани 16 срещи на високо ниво. Този начален етап се характеризира с активен диалог между премиерите Бойко Борисов и Зоран Заев, с подчертана реторика за „заедничка история“ и политическо сближаване. Двете

страни демонстрират воля за стабилизиране на отношенията. България поддържа положителна нагласа, което е особено важно за Скопие в контекста на евроинтеграцията след Преспанското споразумение. Протоколът регистрира активност в икономиката, енергетиката и транспорта, но липсват конкретни действия по линия на образованието и историческите спорове – критични зони.

Втори протокол (17 юли 2022 г.): Променен контекст и твърда рамка. Вторият протокол показва спад в политическия диалог – през изминалите три години са проведени само девет срещи на високо ниво. Този документ е много по-задълбочен и фокусиран върху острите противоречия, отразявайки променения баланс на силите след българското вето. Вторият протокол (т. 3) съдържа задължения на македонската страна:

- Вписване на българите в конституцията.
- Предприемане на мерки срещу езика на омразата.
- Реабилитация на жертвите на комунистическия режим и достъп до архивите.
- Разработване на примерен урок за Цар Самуил.
- Хармонизация на учебното съдържание по история до 2024/2025 г..

Докато първият протокол отговаря повече на прекия политически интерес на Скопие, вторият отговаря повече на София. Основна причина за тези съществени съдържателни разлики е динамизацията на отношенията, предизвикана от българското вето за стартиране на присъединителни преговори. Ветото принуждава Македония да направи определени компромиси с македонизма, което води до по-продуктивно заседание, показващо изменената външнополитическа стратегия на България.

Съвместната комисия по исторически и образователни въпроси (Чл. 8) е ключово нововъведение спрямо декларацията от 1999 г.. Макар формално задачите ѝ да са научни (обективно тълкуване на историята), те имат дълбоко политически характер, тъй като засягат основни компоненти от македонската идентичност. Политическите лидери (Борисов и Заев) вменяват на комисията отговорността за разрешаването на чувствителни политически спорове. Експертите отбелязват, че липсата на ясен политически мандат, особено за македонските представители, които често отразяват доктрината на македонизма, води до блокиране на процеса. Според експертите, забавянето на работата на комисията не е случайно, а съзнателен ход в рамките на македонската стратегия за запазване на македонизма.

През 2022 г. оценката за работата на комисията е „под очакванията“. Това доказва, че договорът не успява да дефинира задължителната обществена промяна в Македония, а Историческата комисия е натоварена да взема политически решения.

Експертните оценки¹ показват, че след 2017 г. няма истинска трансформация на отношенията, а основните казуси остават нерешени, което довежда до българското вето. Според експертите, въпросите за малцинствата, езика на омразата и пропагандата срещу България остават твърде встрани в текста на договора от 2017 г., като се използват само декларативно. България не е повдигнала темата за езика на омразата в преговорния процес през 2017 г., което е сериозен пропуск. Въпросът за българите в Македония (националните малцинства) също отсъства от договора. Любомир Кючуков заключава, че договорът „не беше призван да уреди въпроси с детайли“.

Експертите идентифицират редица грешки в българската външна политика:

- Липса на ясна цел и визия: България не дефинира крайна цел и дивиденди и не е заявила открито спорните въпроси в началото.

- Липса на последователност и импулс: България не поддържа достатъчно дълго и настъпателно своя дипломатически импулс след 2018 г. Външната политика е била персонална, конюнктурна и хаотична, иззета от МВнР.

- Стратегическа грешка е прехвърлянето на цялата работа и отговорност върху Историческата комисия.

- Подготовката на българските дипломати е оценена като лоша и непоследователна, а мандатът им е бил неясен.

Количествената оценка за подготовката и преговорния процес е средна към ниска (3.44 и 3.55 по скала до 7). Нагласите клонят към бърза кооперативност, а не към дълбочинно решаване на проблемите.

В началния етап е налице кооперативност, която постепенно отстъпва на конкурентност след 2018/2019 г. По отношение на типа на преговорния процес, лек превес вземат оценките в посока, че преговорите са по-скоро пазарене, отколкото партньорство. Най-ниски оценки получават елементите разбирателство (2.63) и доверие (3.13). Това създава обща среда на недоверие и съмнение между страните, което резултира в незадоволително прилагане.

Експертите оценяват външното влияние от средно до много високо. Външната намеса е налице и динамизира процеса. Насърчаването от ЕС и САЩ мотивира София и Скопие за бързо решаване на проблемите. Външното влияние (ЕС, САЩ) е в полза на интеграцията на Скопие. Влияние оказват и Сърбия и Русия, които засилват конфронтацията. Хипотезата е, че България не би действала, ако няма насърчаване отвън, което може да означава, че основната мотивация на българската страна се измества не към решаването на дълбочинните спорове, а

¹ Експертните оценки са 11 броя, получени от експертите, описани в Приложение 2

към краткосрочни външнополитически дивиденди. Външната намеса обаче се реализира различно от очакванията на западните дипломати поради коренно различната мотивация на двете страни.

Интервюираните експерти са единодушни, че реални механизми за гарантиране на спазването липсват, а предвидените действия звучат пожелателно. Единственият пряк механизъм са заседанията на Комисията по чл. 12. Липсата на механизми за проследяване на изпълнението подкопава ефективността на споразумението. Добрата воля е основният фактор. Слабостите на договора налагат външна намеса, изразена чрез „Френското предложение“ (членство в ЕС при условие за вписване на българите в Конституцията).

От интервютата става категорично ясно, че Преспанският договор е по-успешен и по-ефективен. Съставено е с по-голяма прецизност и съдържа конкретни механизми за контрол и оценка. Чрез него е решен основният спор за името. Преспанският договор цели да отрече историческата свързаност между Гърция и Македония, докато българо-македонският договор подчертава именно историческото общо минало.

Договорът за добросъседство е компромисен документ, позволяващ различни трактовки и непредписващ конкретни начини за изпълнение. В резултат България се сблъсква с пълно пренебрегване на договореностите по най-важните за нея пунктове. Практически след подписването на договора отношенията не се променят съществено. Договорът не решава нито един съществен дълбочинен проблем, а само създава основа за решаване. Българската страна поставя тази основа, но не я надгражда. Слабата обща оценка на преговорния процес и липсата на гаранции поставят в рискована ситуация отношенията, като българската дипломация не успява да защити националния си интерес. В крайна сметка, действията (и бездействията) по прилагане на договора превръщат първоначалните договорки в засилено завръщане и разширяване на проблемите. Ветото от българска страна доказва, че българската дипломация не е била достатъчно настоятелна, но то принуди Скопие да приеме значителни промени, което се вижда във втория протокол от 2022 г. и нуждата от европейска намеса чрез „Френското предложение“.

3.3.3 Последници за България и ЕС

В тази част от Трета глава се анализира външнополитическия контекст, в който е сключен Договорът от 2017 г., и дългосрочните последици от неговото неприлагане за България и политиката на разширяване на ЕС. След Студената война Балканите се връщат към латентен национализъм, но европейската перспектива променя динамиката и превръща евроинтеграцията в ключов стимул за стабилност и добросъседство. ЕС изисква не само

вътрешни реформи, но и външнополитическа адаптация, включително решаване на исторически спорове – условие, което често поражда вътрешнополитически напрежения.

След приемането на Словения, България и Румъния, ЕС се утвърждава като основен стабилизиращ фактор на Балканите. Опитът на Словения и Хърватия показва, че членството може да бъде катализатор за модернизация, а политиката на разширяване – инструмент за ограничаване на влиянието на Русия, Китай и Турция. На този фон подписването на Договора между България и Македония през 2017 г. предизвиква широк международен отзвук и е възприето като исторически пробив. Европейските лидери – Юнкер, Могерини, Хан, както и правителствата на основни държави членки – определят акта като модел за регионално помирение.

Положителната реакция обаче не прикрива факта, че договарът не решава дълбочинните идентичностни спорове. След 2018 г. отношенията се влошават до нива, напомнящи периода на Груевски. Българското вето от 2020 г. блокира не само преговорите на Северна Македония, но и на Албания, превръщайки двустранния спор в европейски проблем. Европейските институции остро критикуват блокирането, а Борел подчертава, че исторически спорове не могат да парализират разширяването.

Анализът на докладите на Европейската комисия ясно очертава промяната в тона. През 2020 г. отношенията се оценяват като стабилни, с напредък по Договора. През 2021 г. се говори за застой и необходимост от „допълнителен тласък“. През 2022 г. има кратко подобрение около началото на преговорния процес, но вътрешнополитическата криза в Скопие подкопава устойчивостта. През 2023 г. усилията са засенчени от инциденти и реч на омразата, включително нападения срещу български клубове. През 2024 г. ЕК настоява за „осезаеми резултати“ и добросъвестно изпълнение – знак за липса на необратим напредък.

Европейската намеса чрез Френското предложение (2022 г.) потвърждава дефицитите в изпълнението на Договора. Предложението включва ключови български искания: вписване на българите в конституцията, защита от дискриминация, механизми срещу реч на омразата и засилен мандат на смесената комисия. То признава македонския език без да засяга българската позиция и превръща ангажиментите по Договора в общоевропейска рамка. Нуждата от тази намеса е индикатор за несполучливото прилагане на договора и за структурните слабости на двустранния процес.

Въпреки активната роля на ЕС, дълбоките идейни и идентичностни спорове остават нерешени. Успешната евроинтеграция на Северна Македония, обвързана с реално добросъседство с България, може да предефинира бъдещия модел на разширяване към Западните Балкани. Това изисква от София дългосрочна институционализирана стратегия и

използване на европейската рамка като устойчив механизъм за защита на договорните ангажименти.

3.3.4. Обобщения и изводи

Договорът за приятелство, добросъседство и сътрудничество от 1 август 2017 г. между България и Северна Македония, макар и приветстван като дипломатически пробив, е подписан в условия на критично ниско взаимно доверие, като краткият момент на сближаване около подписването не успява да промени тази фундаментална динамика. Експертите подчертават, че основни спорни въпроси са оставени извън текста на договора, без да се осигури ясен механизъм за тяхното поетапно разрешаване, което е довело до постоянни затруднения в двустранните отношения.

Изследването на преговорния процес чрез Harvard Negotiation Project (HNP) показва, че българската страна е била неподготвена, като стратегията ѝ не е съответствала на сложността на проблемите и е липсвала историческа и дипломатическа координация. Под натиска на международната общност, България е избрала бързо подписване на договора, вместо продължителни и задълбочени преговори. Това решение, макар и водещо до краткосрочен дипломатически успех, не е довело до реално разрешаване на дълбочинните спорове. България е третирала договора като самоприлагащ се инструмент, намалявайки дипломатическата си активност след подписването му, като разчита на вътрешна трансформация в македонското общество, без да предлага алтернатива или да търси активно влияние.

Преговорите, които се вписват в т.нар. Модел Т (Традиционен) на HNP с ограничен мандат, първоначално са преминали от дистрибутивен към интегративен модел, но след 2018 г. македонската страна все по-отчетливо е започнала да залага на дистрибутивни стратегии, отказвайки се от компромиси и връщайки отношенията към предконфликтна динамика. България, от своя страна, традиционно е поддържала принципен стил на преговори, чийто най-голям успех е подписването на Договора за добросъседство. Експертите обаче оценяват, че запазването на този принципен стил и след подписването се е оказало неефективно. България се е предоверила на македонската страна, че и тя ще продължи с принципния си подход, което не се случва, и се оказва в неизгодно положение.

Липсва ясен механизъм за измерване на напредъка и структурирана институционална комуникация. Нарушено е прилагането на Член 12 от Договора, според който Междуправителствената комисия трябва да заседава ежегодно, като са проведени само две срещи – през 2019 г. и 2022 г.. Историческата комисия (Член 8), макар и основно завоевание за България, е натоварена с прекомерна политическа отговорност за решаване на дълбоки политически спорове и се превръща в основен фактор за влошаване на отношенията. Вместо

да се фокусира върху дефиницията за обща история и промени в образованието, комисията се е ангажира с „инвентаризация на миналото“.

Анализът на стратегиите показва, че двете страни са преследвали различни цели. Македония се е стремяла към бърза евроинтеграция, готова да направи минимални компромиси само в този контекст. България е търсила дипломатически успех и международно признание, отлагайки решаването на спорните въпроси. Това води до реализиране на македонската визия – запазване на македонизма без ангажимент към дълбоки реформи. Основната полза за България – решаването на исторически и образователни въпроси – не е постигната.

От гледна точка на Теорията на игрите, анализът на Договора чрез равновесието на Неш разкрива липса на стабилно стратегическо равновесие. Реализираният сценарий води до общ Коефициент на Стратегическо Равновесие (КСР) от 0.571, което показва неефективна реализация на потенциала на Договора. Тази конфигурация създава структурно неравновесие, при което Северна Македония реализира по-висока полза, без да поема еквивалентен дял от отговорностите.

Неспособността на двете страни да приложат Договора се превръща в европейски проблем. Реакциите на ЕС след ветото подчертават недоволството, че двустранен спор блокира разширителната политика на Съюза. Българо-Македонският спор става крайъгълен камък на една от основните политики на ЕС. „Френското предложение“ от 2022 г. е индикатор за признанието от страна на ЕС, че прилагането на договора е недостатъчно и е довело до критичен застой. Повторното включване на ключови клаузи от Договора (като вписването на българите в Конституцията) в новата преговорна рамка е свидетелство за слабостта на двустранните преговори и необходимостта от европейско посредничество. ЕС реално поема ролята на гарант по неизпълнените клаузи, превръщайки двустранния спор в общоевропейски въпрос.

В крайна сметка, Договорът не води до трайна промяна, а отсъствието на активна българска дипломация след 2018 г. възпрепятства възможността за устойчив напредък. Случаят показва, че добросъседството не може да бъде оставено единствено на декларативна основа, а следва да бъде институционализирано чрез ясни, задължителни механизми, които ЕС да следи и координира. България трябва да изгради дългосрочна институционализирана стратегия за отстояване на националния интерес, вместо да се поддава на желанието за бърз „пробив“, което компрометира потенциала на договорите.

3.4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отношенията между България и Македония представляват устойчиво външнополитическо предизвикателство, често съпътствано от непълно познаване и политическо лекомислие. Историческите дълбочини и специфичната социокултурна среда правят двустранния спор различен от повечето регионални конфликти. Първа и Втора глава очертаха задълбочения характер на споровете, слабостите на дипломатическото взаимодействие и непоследователността, която съпътства отношенията от 1992 г. насам.

През 90-те години и първите две десетилетия на XXI век отношенията преминават през кратки периоди на затопляне и дълги фази на напрежение и ниска комуникация. Проблемите, свързани с българското историческо наследство в Македония, остават системно нерешени, а българската страна рядко формулира устойчива стратегия за тяхното адресиране. Налице е антагонизъм и избор между несъвместими политики, което изисква многопластови дипломатически усилия – липсващи в изследвания период.

Експертните оценки и обществените нагласи в двете страни сочат не сближаване, а разширяване на различията. Неспособността на двете правителства да приложат Договора от 2017 г. води до българското вето за започване на преговори на РСМ с ЕС, което допълнително влошава възприятието за България в македонското общество.

Основните пропуски на българската дипломация се свързват с прибързаното създаване на договор, който се оказва неустойчив и неотговарящ на реалната дълбочинна проблематика. Сред причините са непълна дипломатическа подготовка, неясен политически мандат, подценяване на идентичностната чувствителност, поставяне на прекомерна тежест върху двете комисии и последвалото отслабване на дипломатическия импулс. България надценява възможността за бърза промяна в македонските позиции и поддържа нереалистични обществени очаквания. Липсва дългосрочна външнополитическа стратегия за Скопие, която да комбинира дипломатически натиск, постепенни стъпки и последователни цели.

На този фон македонската страна следва стратегия за минимизиране на „разходите“ (корекции в македонизма) и максимизиране на „приходите“ (евроинтеграция), залагайки на отлагане на дълбочинните спорове. Анализът чрез теории на преговорите и теория на игрите показва, че българската външнополитическа стратегия в периода 2014–2017 г. и след подписването на Договора страда от грешно целеполагане и липса на устойчива подкрепа, което я прави неуспешна в адресирането на ключовите проблеми.

Ролята на ЕС е централна. Подписването на Договора е приветствано от европейските лидери като положителен сигнал за регионална стабилност и за разширителния процес. След Преспанското споразумение обаче, българо-македонските спорове се превръщат в пречка за

цялата евроинтеграция на Западните Балкани, което налага по-дълбок ангажимент на ЕС. Това кулминира през 2022 г. с т.нар. „френско предложение“ – европейска рамка, която интегрира българските условия и представлява признание, че двустранният договор не е бил ефективно прилаган. Намесата на ЕС е ясен индикатор за слабостите в двустранния процес и за липсата на съгласуваност и баланс при изпълнението на Договора от 2017 г.

Що се отнася до целите, научните въпроси и задачи на дисертационното изследване и представените в уводната част хипотеза и подтези, може да направим интересни наблюдения и да допълним изводите, посочени в трета глава. Обекта и предмета на изследването бяха разгледани в изложението от почти всички възможни страни, като бе приложена историческа справка, анализ на документални източници и експертни оценки на отношенията и преговорният процес между страните. По основните задачи на изследването е направено следното:

1) *Да се конструира концептуалната рамка на външната политика и международните отношения* – посоченото е реализирано в първа глава, като са разгледани не само редица теоретични моменти, касаещи външната политика и международните отношения, но и установени международни подходи и практики при подписването на такива договори.

2) *Да се изведе и обобщи историческата динамика на дипломатическите отношения между двете държави* – във втора глава исторически е проследена динамиката в отношенията между България и Македония, както и ключови моменти от външната политика и дипломатията на двете държави една спрямо друга.

3) *Да се разкрият и конструират в детайли дипломатическите подходи на българското правителство в периода на преговори, подписване и прилагане на Договора за добросъседство спрямо Македония и да се изведат конкретните дипломатически ходове, решения и документи* – решаването на посочената задача е многопластово и е представено както във втора, така и в трета глава от дисертационното изследване;

4) *Да се систематизира конкретно свършената дипломатическа работа от българска страна преди подписване на Договора и да се установи степента на съответствие с признати международни стандарти и практики* – задачата е изпълнена, като нейното решение е представено най-вече в трета глава, но частични препратки към него има и във втора.

5) *Разработване на въпросник за провеждане на полу-структурирани интервюта с експерти (експертни оценки)* – въпросникът е разработен и представен като приложение към дисертационното изследване;

6) *Провеждане на интервюта, обработка, анализ и систематизация на получените от експертите оценки* – в методологията на изследването, описана в трета глава е представен избраният подход за провеждане на интервюта, а участващите експерти са представени в приложение към дисертацията. В трета глава е описан и процесът на обработка и анализ на данните. Систематизацията също е представена в трета глава.

7) *Формулиране на изводи за външната политика и дипломацията на България в контекста на преговорите и сключването на договора за добросъседство* – изводите са формулирани както в трета глава, така и в заключението към дисертацията.

Изследователските въпроси също получиха отговори в рамките на дисертацията:

1) *Какви са възприетите и утвърдени международни принципи при водене на преговори за сключване на подобни договори* – в първа глава са представени различни подходи, като избраният набор от принципи е този на Harvard Negotiation Project.

2) *Какво е поведение на българската дипломация процеса на водене на преговори и сключването на договора и съответства ли на установените международни принципи и стандарти* – установени са характеристиките на българския подход и македонския подход съобразно Harvard Negotiation Project, а изводите са представени в трета глава

3) *Има ли слабости в поведението на българската дипломация и ако да те ситуационни ли са или са израз на същностни предизвикателства на българската външна политика* – и на този въпрос е даден отговор, като става ясно, че българската външна политика и дипломация имат същностни проблеми, които намират израз и в поведение на страната в преговорите с Република Македония.

Генерално **изследователската хипотеза** се потвърждава, а именно, че проблемите при практическата реализация на договора са свързани с подготовката и сключването му. Следва обаче да се имат предвид и нюансите, които са видими в основните тези

1) *Слабостите в българската външна политика и дипломация се дължат на незрялостта на българската политика като цяло с оглед едва сравнително краткият период на реални двустранни отношения с Република Северна Македония²* – в българската дипломация действително се проявяват проблеми, характерни за периода на демократичен преход, като непоследователност, неувереност, роля на външни фактори, недобре развит дипломатически състав и др.

2) *Самата подготовка за Договора от българска страна е осъществена съобразно международно утвърдени дипломатически практики и не съдържа концептуални грешки* – от

² След признаването на 15 февруари 1992 година, насам.

формална гледна точка можем да кажем, че и тази подтеза се потвърждавам, но от съдържателна подходът има слабости, свързани с прибързаността на българската страна.

3) *Договорът не произвежда очакваните резултати по редица причини, извън самия договор, включващи промяна на властта в двете държави, промяна в Европейската и международна обстановка в периода след 2017 г. и други* – тази подтеза е частично вярна, но основните проблеми се оказват заложи в подхода, избран от българската страна, а не толкова във външните фактори.

4. НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научните приноси на дисертацията произтичат от теоретичната и емпиричната перспектива, чрез които е анализиран преговорният процес между България и Северна Македония. Оригинален принос е приложението на модела на Неш и Harvard Negotiation Project за доказване на неравновесното стратегическо поведение на страните. Аргументирано се показва, че България действа с принципен стил, докато след 2018 г. РСМ преминава към дистрибутивен и конфронтационен модел, което поражда структурен дисбаланс и компрометира договора. Количественото измерване на реализирания интеграционен потенциал (57%) е новост в българската политическа наука и демонстрира защо преговорите не успяват и какви по-устойчиви алтернативи биха били възможни.

Емпиричен принос е доказването на слабости в българската външнополитическа стратегия чрез систематичен анализ на документи, експертни интервюта и политически решения: липса от последователност, недостатъчна подготовка, прибързани цели и отсъствие на устойчиви гаранции за прилагане на Договора. Това поставя българската политика към РСМ в по-широк контекст на слабостите на новите демокрации.

Дисертацията разработва интегрирана методологическа рамка, която комбинира съдържателен анализ, полу-структурирани интервюта и теория на игрите, позволявайки многопластово изследване на стратегиите, алтернативите и резултатите в двустранните отношения. Допълнителен принос е сравнителният анализ с Преспанското споразумение, както и оценката на дипломатическата роля на ЕС при регионалните интеграционни процеси.

Научната новост се изразява в първото цялостно академично изследване на подписването и прилагането на Договора за добросъседство (2017), основано на синтез между класически теории за международни отношения, конфликтология и приложна теория на преговорите. Комбинацията от емпирични и концептуални методи води до нов модел за оценка на резултатите от международни договори.

Сред научно-приложните резултати е създаването на систематизирана рамка от добри практики за използване в българската дипломация. Разработен е аналитичен инструментариум за мониторинг на ефективността на международни договори, включително критичен анализ на Договора от 2017 г., Съвместната декларация (1999) и протоколите по чл. 12. Изведени са практически насоки за стратегическо целеполагане, необходимост от устойчиви механизми за контрол и по-тясна координация с институциите на ЕС. Това оформя приложим модел за бъдещи балкански преговорни процеси.

5. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА И ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Славенски, В. (2023). “Руското дипломатическо влияние след началото на войната в Украйна. В глобално отстъпление ли е Русия?”; Кризи, избори, пандемия, 3 (Кризи, конфликти и дипломация през XXI век), 9-25. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.

Славенски, В. (2021). “Пост-идеологии: популизмът в пандемията и отвъд нея. Популистите в САЩ, Италия и Франция”; Пост-демокрация и пост-политика. Как да мислим политическото в пост/кризисна епоха? Семинар_BG, бр. 22).

Славенски, В. (2021). “Вълни от рискове и несигурност – новата нормалност при вземането на политически решения в Европа.”; Проблеми на социалната и икономическата сигурност, 1 (Светът в/след глобалната пандемия). Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. ISSN 2738-8689.

Славенски, В. (2022). “Политическата криза в България и отношенията с Република Северна Македония. Перспективи за задълбочаване на кризата в двустранните отношения.”; 45 години катедра „Международни отношения“ в УНСС: приемственост и развитие в изучаването на международните отношения и процесите в Европа, XX-XX. София: Университет за национално и световно стопанство. ISBN 978-619-232-620-3.